

Het probleem van de romantische jas | slotceremonie ITs Festival, 26 juni 2015

Voor u staat een filosoof met een confettikanon.

Ik heb het meegenomen omdat dit kanon mij vanavond tot voorbeeld strekt.

Met een knal en met sliertjes een moment van hevige schrik teweeg brengen, is dat niet wat iedere filosoof zou moeten nastreven?

Ik zou zo graag een kanon willen zijn.

In een kort en hevig moment de bestaande zekerheden op losse schroeven zetten, de schrik laten indalen, maar tegelijk ook de voorwaarden voor de opluchting aanbieden.

Ik zal een poging wagen. En als die mislukt dan is er niets verloren. Dan laat ik dit feestartikel ontploffen om mijn mislukking te accentueren.

Mijn naam is Martijn de Rijk, ik ben acteur, schrijver en filosoof. Veertien jaar geleden zat ik waar jullie nu zitten. Ik was een paar plichtplegingen verwijderd van mijn acteerdiploma en ik was bang. Bang omdat mijn eerste jaar in de praktijk als een groot en gapend leeg gat voor mij lag. En ik was boos. Boos omdat de wereld waar ik in moest stappen niet als vanzelfsprekend een plek voor mij had ingeruimd. Angst, woede en dreigend onheil. Wen er maar aan. Het gaat nooit meer weg.

Ook op de festivalopening vorige week was de grondtoon enigszins in mineur. Het kunstonderwijs wordt bedreigd door het om zich heen grijpende rendementsdenken, hield Ramsey Nasr ons voor. En tot overmaat van ramp las ik deze week in de Volkskrant dat ons een nieuwe bezuinigingsdreun te wachten staan. Dit keer bij de gemeenten. Donkere wolken blijven zich maar samenpakken. Het gaat nog meer pijn doen.

Maar is pijn wel zo erg? Wanneer je pijnloos door het leven gaat, heb je dan wel geleefd? Pijn, angst en miserie spelen bij uitstek een hoofdrol in de Europese romantische cultuur. En het was de Romantiek die voor mij een opmerkelijke bijrol speelde in de voorstellingen die ik deze week heb gezien. Zo kwam er een fijne reeks tragische, romantische helden langs: Baal, Peer Gynt, de jonge Werther, Kostja. Stuk voor stuk woedende en lijdende eenlingen op zoek naar zichzelf en hun plek in de wereld. Een ander romantisch aspect, hoewel misschien minder voor de hand liggend, was voor mij het tonen en thematiseren van de eigen mislukking, die in een aantal voorstellingen langs kwam. Regisseurs die opstaan, de boel stil leggen en zo een nieuwe opening creëren in de tergende stilstand die theater soms kan zijn. Een moment van echte authenticiteit: de naakte klungeligheid van spelers, de poëzie van de mislukking, die dan toch weer gespeeld blijkt te zijn. Jammer eigenlijk. Want wat is er mooier dan het echte?

Het belang van individualiteit en authenticiteit – niet alleen in het leven, maar ook in de kunst – dat is de erfenis van de Romantiek die nog steeds doorleeft in onze hedendaagse levenshouding. Het streven om je echte zelf te worden, te worden wie je bent. Het is helemaal niet vreemd dat die romantische motieven terug komen in de voorstellingen die jullie deze week hebben gepresenteerd. Het is immers waar jullie de afgelopen vier jaar zelf mee bezig zijn geweest. Het vinden van jezelf als kunstenaar, binnen de muren van een opleiding.

En nu staan jullie dus voor de taak om jezelf *buiten* die muren een plek te geven, in een wereld die niet als vanzelfsprekend een plek voor je heeft ingericht. Hoe doe je dat?

Door je te focussen op dat ene talent of door de volledige ontplooiing van al je talenten? Door je aan te passen aan de geldende moraal of door deze moraal te bevechten? Wil je de bestaande orde bevestigen door je er naar te voegen of reken je af met de realiteit, bijvoorbeeld door alles plat te neuken wat los en vast zit en te weigeren om aan iets of iemand een concessie te doen? Wil je het lijden zoveel mogelijk uit de weg gaan en meet je jezelf een comfortabel leven aan, of zoek je het lijden juist op omdat je vindt dat een leven zonder pijn geen leven is? Ga je het bestaande theater veranderen? Ga je op zoek naar nieuwe vormen? Of voeg je je in de bestaande gang van zaken?

Als ik die vragen stel, dan lijkt de romantische levensoptie op het eerste gezicht die waarvoor je als kunstenaar zou moeten en willen kiezen. Vechten tegen de burgerlijkheid, tegen de vastliggende verwachtingen, tegen de heersende kunstopvattingen. Heerlijk. De jas van de romantiek past iedereen. Het is een goed zittend kledingstuk. Unisex bovendien. En zeer flatterend.

Maar laten we ook even stil staan bij de schaduwkanten van deze romantische levensoptie. Schaduwkanten zijn er namelijk wel degelijk. Om te beginnen zit er volgens mij een moreel luchtje aan al die romantische helden. Zijn ze niet eigenlijk allemaal ongelofelijke aanstellers? Sterker nog, zijn het geen gewetenloze egoïsten? Onverantwoordelijke, destructieve fantasten? Misdadigers zelfs? Waarom is het per definitie juist om in te gaan tegen de burgerlijke moraal, tegen de heersende orde? En is het bestrijden van die moraal wel het goede om te doen als je nog geen waardevol en duurzaam alternatief te bieden hebt?

Het tweede probleem van de romantische levensoptie is volgens mij dat haar idioom is uitgeput. Ik zal kort uitleggen wat ik daarmee bedoel. De typisch romantische waarden individualiteit en authenticiteit hebben volgens mij aan betekenis ingeboet. Woorden als authentiek, echt en natuurlijk of het archetype van de rebel – de eenling die zich afzet tegen de rest – het zijn gemeenplaatsen geworden, omarmd door de commercie en het consumentisme. Ambachtelijk gebrouwen bier, zeep met de natuurlijke geur van lavendel, een tuinset van lekker ruw en authentiek steigerhout. De rebel is de ster van iedere jeans- of biercommercial. Iedereen probeert zich van de rest te onderscheiden. Hoe? Door het kopen van originele kleren, authentieke tassen, schoenen, spullen die voor hele korte duur niemand, behalve jij, nog heeft. Het ideaal van de rebel is paradoxaal genoeg de drijvende kracht geworden achter het kapitalistische systeem waar iedereen zich zogenaamd tegen verzet.

Kunnen authenticiteit en individualiteit nog wel dienen als een basis voor het scheppen van kunst of het geven van kritiek op de samenleving? Let wel, ik zeg niet dat de romantische levenshouding geen goede basis kan zijn voor het scheppen van kunst. Ik zeg dat ik, op basis van de twee problemen die ik net heb geschetst mijn twijfels heb. Zeker als het gaat over het ontwikkelen van een kritische houding ten aanzien van de samenleving, vraag ik mij af of de hedendaagse kunstenaars – jullie dus – niet wat al te gemakkelijk en gemakzuchtig de jas van de romantische held aanschietsen. Die o zo flatterende jas, die zó lekker zit dat je jezelf gemakkelijk

verliest in je eigen morele gelijk. Je bent immers de rebel, de kunstzinnige eenling die zich tegen de wereld verzet. Hoe snel vergeten we dat het bekritisieren van een systeem je verplicht tot het formuleren van kritiek op jezelf? Dat is volgens mij het probleem van de romantisch jas, van de romantische levensoptie: hij biedt teveel ruimte om je eigen verantwoordelijkheden te ontlopen.

Maar hoe moet het dan? Is er een alternatief? Volgens mij wel. De Romantiek is ontstaan als een reactie op de Verlichting, een tijdperk waarin het verstand als hoogste ideaal gold. Het was een tijdperk van misschien wel overmatige nuchterheid, opgeruimdheid en redelijkheid. Het is dan ook niet vreemd dat kunstenaars dat op een gegeven moment niet meer trokken. Ze wilden de natuur in, de schoonheid van de wereld ervaren, impulsief en speels leven. Een begrijpelijke reactie. Maar als het gaat om het bekritisieren van de bestaande orde bieden de uitgangspunten van de Verlichting wat mij betreft een betere basis dan die van de Romantiek.

Om uit te leggen wat ik hiermee bedoel, wil ik jullie graag iets voorlezen van een van mijn helden. Ook een kanon, een filosofisch kanon. Het is Immanuel Kant. Hij schreef in 1784 de tekst *Beantwoording van de vraag: wat is Verlichting?* Hij legt hierin uit wat hij onder Verlichting verstaat. Een kort fragment:

“Verlichting is het uitreden van de mens uit de onmondigheid die hij aan zichzelf te wijten heeft. Onmondigheid is het onvermogen zich van zijn verstand te bedienen zonder de leiding van een ander. Men heeft deze onmondigheid aan zichzelf te wijten, wanneer de oorzaak ervan niet in een gebrek aan verstand, maar in een gebrek aan vastberadenheid en aan moed ligt, zich van zijn verstand zonder leiding van een ander te bedienen. Sapere aude! Heb de moed je van je eigen verstand te bedienen! is derhalve de zinspreuk van de Verlichting.”

Dit is geschreven in 1784 en heeft nog steeds niet aan geldigheid en belang ingeboet. Kant roept op om zelf je eigen verstand te durven gebruiken, niet kritiekloos mee te gaan in wat er gezegd wordt. Zelfs als door iedereen geroepen wordt dat het bestaande systeem niet deugt is het zaak om zelf op onderzoek uit te gaan en je af te vragen: klopt het wel wat er geroepen wordt? Durf te weten wat er speelt. Nog een fragment:

“Het is zo rustig onmondig te zijn. Heb ik een boek dat voor mij verstand heeft, een zielzorger die voor mij geweten heeft, een arts die voor mij het dieet beoordeelt enz., dan hoef ik mij daar zelf niet mee te bemoeien. Ik heb het niet nodig zelf te denken, als ik maar betalen kan.”

Zelf je verstand gebruiken is keihard werken, het is een zware en vaak ook vervelende taak die pas ten einde is als je sterft. Maar voor Kant is het de enige weg naar individuele vrijheid. En ja, het is soms ontzettend comfortabel om niet vrij te zijn, om je mening aan andere mensen over te laten, om mee te gaan in de waan van de dag, of om er gewoon voor te kiezen een keer niet op de hoogte te zijn.

Maar goed, hoe kun je dit nu gebruiken bij het beantwoorden van de vraag hoe je jezelf een plek te geven in de wereld. Volgens mij hoef je jezelf geen plek te geven. Die heb je namelijk al. Ga op onderzoek uit. Kant indachtig zou ik jullie willen adviseren: neem eerst kennis van de wereld voordat je hem wil veranderen. Zoek uit

hoe de dingen werken. Wees kritisch. Op jezelf, op anderen. En wees zelfs kritisch op je eigen kritische houding. Vraag jezelf steeds opnieuw af waarom je kritisch bent. Omdat anderen dat van je verwachten? Is het een automatisme? Gemakzucht? Of is het noodzaak? Je verstand is een vermogen. Gebruik je verstand, ook bij het gebruiken van dat vermogen.

Tot slot zou ik jullie allemaal van harte willen feliciteren met jullie afstuderen.